

Sem en Jafet in een wagon

Mendele Moicher Sforim

Er komt een lawaai uit het stadje Gloepsk, het geschreeuw reikt tot de zevende hemel! Niet dat het in brand staat, niet dat het door rovers wordt overvallen, God beware! Het is als gewoonlijk het geluid van kinderen Israëls op het Gloepsker treinstation. Jidden rennen bepakt en bezakt, helemaal buiten adem, en verdringen elkaar, meer dood dan levend. Vrouwen raken verstrikt in hun spullen en bullen, met een wurm op de arm en huilende koters aan hun rokken. Het is een geren, een geschreeuw, een geduw, met trappen op tenen en porren in ruggen en ribben, een geklim en geklauter met handen en voeten op de steile trappetjes van de wagons van de derde klasse, en iedereen waagt zijn leven om daar op tijd een plaatsje te bemachtigen.

En ik, Mendele de boekverkoper, beladen met spullen, met al mijn handel, omgord mijn lendenen en stort me in het gewoel van mijn Jiddisje broeders, denkend dat het waarschijnlijk zo hoort: het is tenslotte mijn eerste treinreis. Ik ben nog een groentje. Toch verwonder ik me een beetje. Hoe komt het dat wij, kinderen Israëls, ons als gekken haasten en rennen om zo snel mogelijk in de wagon te komen, bang dat we te laat zullen zijn, wat de hemel verhoede, en ondertussen heel eerbiedig naar de conducteurs kijken, alsof we hun smeken: 'Heb medelijden en laat ons meerijden!' Ja, hoe komt het dat tezelfdertijd de niet-joodse passagiers heel rustig heen en weer langs de trein wandelen, met de handen op de rug, en pas na het derde fluitsignaal doodkalm instappen?

Voor wie het met Gods hulp redt door de drukte en het gedrang heen in de wagon te komen, begint een nieuw hoofdbreken: het zoeken van plaatsen. Sommigen hebben geluk en zitten al snel, anderen dwalen als ontheemden rond, nebbisj, en vinden geen rustplaats.

Een joodse vrouw met een flinke buik, een lange neus en een tong die nooit stilstaat, wurmt zich naar binnen en duwt pakken bagage voor zich uit, en meteen bij binnenkomst valt ze er bovenop, languit. Ze hijgt en ze wiebelt met haar heupen, als een gebonden kalkoen van de markt voor Pesach, die zodra je na thuiskomst zijn pootjes losmaakt breeduit met gespreide vleugels op de vloer gaat liggen, zijn koppetje opheft, met open snavel zijn snuit alle kanten op steekt en om zich heen kijkt. Na deze joodse vrouw verschijnt er nog een, met beddengoed en hele bundels vodden, en ze kijkt om naar haar kinderen en schreeuwt hun toe: 'Sneller, sneller!' En de lieve God heeft beschikt dat ik kom te zitten bij deze vrouw en haar man en kindertjes, in alle krapte, opeengepakt en omringd door een muur van bundels bagage.

Al safsalej hawagon, op de banken van de wagon, *sjom josjavnoe*, daar zaten wij, als onze voorouders in Babel, en rivieren van zweet vergoten wij. Heel merkwaardig vond ik dat reizen per trein en alles wat me in de wagon voor ogen kwam. Het is krap. Ik zit bekneld, het is verschrikkelijk, ik kan geen kant op, ik durf me niet te verroeren en ik zweet. Vroeger, toen ik met mijn paard-en-wagen door de wijde wereld trok, viel het me helemaal niet zwaar om ineengedoken tussen de pakken met boeken te zitten, welnee. Laat staan het zweten, dat was heerlijk. Wie in de zomerse hitte weleens onderweg is geweest, in de maand tammoez bijvoorbeeld, als de Heer der wereld de zon uit haar schede trekt, als het brandt en zindert, en dan languit met zijn gezicht naar beneden heeft liggen zweten op de wagon, zoals ik – die kan meepraten over de smaak van een goede zweetpartij. Maar nu is het heel anders, het zweten smaakt niet zoals vroeger. Ook het opeengepakte zitten is akelig en kost me mijn gezondheid. Ik begin te denken: wie weet, misschien is mijn joodse natuur veranderd en ligt het aan mij, misschien ben ik voor mijn zonden gestraft en ben ik niet langer de twee goede gaven waard waarmee God zijn volk Israël heeft begunstigd – kunnen zitten waar nauwelijks plaats is en zweten. Maar de omgang van de conducteur met de passagiers, het gedrag van de passagiers onderling, en de neerslachtigheid die me in die korte tijd bekruipt, geven me te verstaan dat de verandering goddank niet heeft plaatsgevonden in mijzelf, in mijn natuur. Wat is dan wel anders? Heel eenvoudig: het vervoermiddel. Je kunt een rit met de huifkar van toen niet vergelijken met

een moderne treinreis. Vroeger, in de huifkar, was ik eigen baas; mijn wil was wet en ik was een hele meneer. Als het vroeger te krap werd van te veel medereizigers, benen met benen werden vervlochten, de mijne, de jouwe, alles door elkaar, en je zat klem, als haringen in een ton, dan had je de keus: als je wilt, blijf je beknelde zitten en laat je je pijnigen; maar als je een beetje wilt genieten in deze wereld, dan kruip je van de wagen – wie houdt je tegen? – en je gaat lopen, de hele aarde ligt aan je voeten. Alleen al door die keuze, dat ik kan doen wat ik wil, voel ik het lijden niet en neem het voor lief. Maar in de trein is het anders. Daar ben ik geen eigen baas en heb ik geen vrije wil. Ik ben geheel en al, met mijn hele hebben en houwen overgeleverd aan de glimmerik, dat wil zeggen de conducteur. Ik voel me als in een gevangenis, waar ik geen moment uit mag ontsnappen.

Hetzelfde is ook aan de hand met het zweten. Het maakt uit of je zweet uit vrije wil of zweet omdat je moet.

Er is nog een verschil: een kar is als een kleine kolonie van een paar mensen, die onderweg als het ware een gezin worden. Je rijdt langzaam, op je gemak, zonder haast, *wajhi erew wajhi boiker*, en het werd avond en het werd morgen, *joim echod*, de eerste dag, de tweede dag, de derde dag, enzovoort. Er is tijd genoeg om rond te kijken en alles onderweg te aanschouwen. De hemel is als een blauw doek uitgespreid boven je hoofd, als mooie panorama's beslaan de akkers het blikveld met graan en allerlei kruid. Wanneer de wagen een keer omkiepert, dan val je in een greppel, nu ja, ook geen ramp. De aarde neemt als een trouwe moeder haar kinderen op in haar schoot. Zo lig je daar en rekt je uit op haar, tot je opstaat. Daartegenover is de trein een rijdende, vliegende grote stad met haar drukte en lawaai, met haar inwoners van verschillende rangen en standen, met hun onderlinge kinnesinde, concurrentie en gekissebis. Je vliegt, je reist een hele wereld door zonder de mooie natuur goed te bekijken en zonder de plaatsen te leren kennen waar je doorheen jakkert, met alles wat die te bieden hebben.

Degene die over de sjoufer gaat, blaast een grote *tekije*, dat wil zeggen een fluitsignaal, en de trein vertrekt. Ieders gezicht licht op, wordt vrolijker. We hebben het gehaald, we rijden al. Mensen beginnen elkaar aan te kijken en te ondervragen. Waar komt u vandaan? Waar gaat u naartoe? Waarin handelt u? En meer van dat soort vragen, zoals bij jo-

den gewoon is. Vreemden worden naasten, onbekenden bekenden. Gespreksgenoten noemen elkaar bij naam alsof ze oude kennissen zijn. Chaim opent zijn ransel, haalt schnaps tevoorschijn, neemt zelf een slok en biedt Sjmoeël te drinken aan. Sjmoeël komt aanzetten met brood, ui en augurk en trakteert Chaim, en het is feest, een vrolijke boel! Sjerl overhandigt Ansjl geld, dat hij in zijn sjetel moet afgeven aan de schoonvader van zijn kind, Roevn stuurt via Sjimien brieven en rekeningen naar Levi, de winkelier in Nergenshuizen, en de hele wagon wordt een markt, een jaarbeurs, de kinderen Israëls doen zaken, onderhouden elkaar over hun broodwinning, iedereen praat, het is een ware heksenketel. Ook over mij wordt de handelsgeest vaardig en ik wil mijn boeken uitpakken, misschien kan ik wat slijten. Maar de pakken zijn niet tussen de andere bagage uit te halen. Ik druip van het zweet als ik eraan trek, niks niemendal. Het gaat niet. Dus ik ga weer moedeloos en ellendig op de rand van het bankje zitten kijken naar de lui met wie ik in de krappe wagon ben beland.

Tegenover me, op een groot kussen waaruit veertjes opdwarrelen, zit bedroefd een magere vrouw, vel over been, met een dunne neus, diepliggende ogen, droge lippen en een bleek, lang gezicht, gerimpeld als een gebraden appel. Sinds haar binnenkomst heeft ze geen minuut rust gehad van haar kinderen. Ze zeuren haar de oren van het hoofd met hun vragen, hun geruzie en hun gekklik. Drie kleinere kindertjes verwisselen voortdurend van plaats, het een van het bankje af, het ander erop, en ze stompen en steken haar daarbij in de ribben en waar het maar uitkomt. In haar armen ligt een zuigeling, die eerst een flinke keel heeft opgezet maar nu in slaap is gevallen. De tranen staan nog op zijn wangjes, waarin geen druppel bloed te bekennen is, en hij ademt heel moeizaam en zwak. Naast mij zit de man van de vrouw, een lange, dunne, gebogen jood met een grote, kromme neus en een sikje. In zijn ogen staat verdriet en om zijn lippen lijkt een bitter lachje te zweven. Rechts van de vader zit zijn oudste dochter, een bakvis al, in gedachten verzonken, terneergeslagen en met tranen in haar ogen, en naast haar nog twee kleinere meisjes.

Ik beken, zowel aan God als aan mensen, dat ik mijn burens eerst in stilte haatte alsof ze me iets hadden ontroofd. Eerlijk gezegd gunden ze me inderdaad geen rust, en in gedachten verwenste ik mijn bittere lot,

dat me had opgescheept met zulke rare, lastige mensen. Maar toen ik hen eens goed bekeek, sloeg er iets om in mijn hart en begon ik anders over hen te denken. Hun kleren, ach hemel, hun uiterlijk en hun gezichten, die zwart waren als de aarde, toonden overduidelijk aan dat het arme stumpers waren, nebbisj, die in het leven genoeg te verduren en te lijden hadden gehad, en mijn hart kromp ineen van medelijden. De bittere zuchten die de moeder elke minuut slaakte, sneden me door de ziel. De uiterste moeite van de vader en de oudere kinderen om in te schikken en mij ruimte te laten, nam me voor hen in. Bovenal had ik medelijden met de baby, die zwak en uitgeput lag te slapen, met bloede-loze lippen en zonder adem in zijn jonge borstkasje, nadat hij zich in de armen van zijn moeder de longetjes uit zijn kleine lijf had geschreeuwd, ocharmen. Dit alles was voor mij voldoende om me een voorstelling te maken van het zware, bittere leven van dit ongelukkige gezin. Voor mijn geestesoog zag ik nog duizenden van zulke treurige, ongelukkige families die honger en armoe lijden, en die in stilte en met gebogen hoofd hun ellende dragen. Mijn hart weende om hen, ocharmen!...

- 2 -

En zo ben ik verdiept in mijn droevige gedachten als een van de jongetjes begint te huilen en door zijn hete tranen heen iets te eten vraagt aan zijn moeder.

De moeder sust hem met de woorden: 'De dag is nog lang, Jankele! Het is nu niet de tijd om te eten, wacht nog even, wacht!'

'Stil, Jankele!' zegt ook de vader met een verwrongen glimlachje. 'Stil, Jankele, Bismarck heeft eten verboden...'

'Is uw zoontje dan ziek, God verhoede?' vraag ik de vader vol medelijden en liefde. Ik wil heel graag een gesprek met hem aanknopen en te weten komen wat er met hem aan de hand is.

'Welnee! Hij is sterk en gezond van lijf en leden! Hij heeft een buikje, we mogen niet klagen, prima! Had ik maar het gewicht in goud van wat zijn maagje altijd bereid is te verstouwen!'

'En wie is dan die Bismarck van u, die zo'n gezond jongmens als uw zoon verbiedt te eten?' vraag ik hem verbaasd.

'Wat, kent u Bismarck niet? Dat kunt u niet menen.'

‘En wat dan nog als ik hem niet ken? Het is vast een dokter bij u in de regio. Bij ons in Gloepsk hebben we zulke dokters en heelmeesters bij de vleet. Als je hun voorschriften serieus neemt, kun je meteen de zondige wereld vaarwel zeggen. Bij ons hebben we dan ook een gezegde: “Doktersadvies is levensverlies.”’

Ik heb de vader van het huisgezin een lachje ontlokt met mijn gezegde. Dat doet me veel genoegen en tevreden glimlach ik zelf ook. Ik wil laten zien wat voor goede causeur ik ben en nog meer verhaaltjes en anekdotes vertellen over onze dokters, genezers en kwakzalvers, maar de conducteur komt de kaartjes controleren en valt me in de rede.

Als de conducteur de wagon in pais en vree heeft verlaten en de verstekelingen met Gods hulp de pijniging in de onderwereld onder het bankje hebben overleefd, beginnen kussens zich op te stapelen. Pakjes worden van elkaar getrokken, zakken worden overeind gezet en plotseeling verrijst een menselijke gestalte uit het graf onder het bankje tegenover me. De snuiter is gekleed als een goj, in een oude, verstelde broek, een Poolse boerenjas met koperen haakjes, dichtgemaakt tot de hals, en zonder hoofddekseel. Hij heeft een krijtwit gezicht en ingevallen wangen, en zijn draaisnor hangt als muizenstaartjes aan weerszijden van zijn mond naar beneden. Zodra hij overeind staat, rekt hij zich uit, hoest eens flink en gaapt, alsof hij net wakker is. Mijn burens, de grote en de kleine, knikken hem heel tevreden toe en kijken hem vriendelijk aan, en hij begroet hen op dezelfde manier. Ik sta verbaasd en begrijp maar niet wat zo’n goj te maken kan hebben met een arm, op-en-top joods gezin. Allerlei veronderstellingen gaan me door het hoofd. En van alle blijft er één hangen: hij moet waarschijnlijk die eerder genoemde Bismarck zijn. Maar al snel zie ik in dat ik het mis heb. De vrouw spreekt de snuiter namelijk aan bij zijn naam en praat tegen hem in een soort mengeling van Jiddisj en Pools.

‘Wat sta je daar, *panje* Przjenkszjwinzjitski? Ga op Itskes plaats zitten en Itsikl zal naast zijn vader op de bank gaan zitten.’

‘Maak je geen zorgen om mij, mijn beste Chaïke! Ik zal mijn lieve Itske op schoot nemen. Zonder hem is het al krap genoeg naast *reb* Moïse,’ antwoordt de man met de naam van twintig letters haar in verminkt Pools en kreupel Duits.

‘Heb je een beetje goed geslapen onder de bank, panje Jafet?’ vraagt reb Moisiej hem met een liefhebbende glimlach. ‘Ik heb je een wijze les geleerd, jawel, en je voert die goed uit, zoals het hoort. Moge het je goed gaan in deze wereld!... Op het volgende station neem ik de honneurs waar en ga onder het bankje liggen.’

‘Ik ook, ik wil ook bij u op schoot, reb Jafet!’ vraagt Jankele. Hij klimt naast Itsikl bij hem op schoot en de snuiter omarmt hen beiden liefdevol.

Mijn mond zakt open van verbazing en ik kijk zwijgend naar reb Moisiej, in de hoop van hem te horen wat hierachter steekt. Wat moet dit betekenen?

Reb Moisiej begrijpt wat ik wil en zegt: ‘De man die tegenover u zit is een geboren Pool uit een klein sjtetl, ergens in het gouvernement Warschau.’

‘Waarom noemt u hem Jafet?’

‘Omdat ik mijn tong breek op dat Przjenkszjwinzjitski. Bovendien past de naam Jafet bij hem en past hij bij die naam in deze tijden.’

‘Met uw antwoord roept u nog meer vragen bij me op en kan ik er nog minder bij met mijn verstand, precies als de oude bijbelcommentatoren na wier uitleg je er pas echt geen touw meer aan kunt vastknopen. Alstublieft, vertel het me, maar niet van de hak op de tak, onverkort en niet in stukken geknipt.’

‘Ik ben, als u het weten wilt, Moisiej de kleermaker. Een kleermaker is uiteraard gewoon met een naald van geknipte losse stukken een geheel kledingstuk te maken, maar als hij iets vertelt, haalt hij met zijn tong de dingen uit elkaar, verknipt ze en lapt het ene woord op het andere. Maar ik zal u ter wille zijn en mijn uiterste best doen het in de goede volgorde te vertellen. Fatsoen gaat echter voor alles, dus laat ik u eerst begroeten: *sjolem alejchem!* Hoe heet u, meneer?’

- 3 -

Moisiej de kleermaker is van nature een van die vrolijke armoedzaaiers die je onder joden aantreft. De ellende werkt niet op hun gemoed, ze worden er niet moedeloos of zwartgallig van en ze klagen niet over hun bittere lot en Gods wereldbestier. Voor hen is het heel natuurlijk dat dit

hun op aarde toekomt, dat het hun is beschoren te leven in ellende, nood en armoede en dat ze niet eens het recht hebben zich te beklagen, een beter leven te begeren of zich zelfs maar een voorstelling te maken van enig aards genoeg. Al die genoegens zijn niet geschapen voor hen, armoedzaaiers, maar voor de gelukkigen, de hoge heren, die – hoe heet het? – met een zilveren lepel in de mond geboren zijn. Worden zulke armoedzaaiers getroffen door een ongeluk, door nood, dan heet het: ‘Ach ja’, en ze verbijten zich en houden zich gedeisd. Voor elke golf in de grote zee van ellende in de duistere wereld buigen zij onverschillig het hoofd, en als ze eens vertellen over hun zorgen en leed, dan verzoeten ze die met een kwinkslag en een glimlachje en lachen om zichzelf.

‘Voor zover ik kan zien,’ zegt reb Moïsje, ‘wilt u me waarschijnlijk niet aantrouwen, dus hoef ik mijn hele voorgeslacht niet echt op te sommen vanaf mijn vader en grootvader tot aan onze aartsvader Abraham en is het ook niet nodig alles wat me in mijn leven is overkomen omstandig en tot in de kleinste details aan u te vertellen. Het zal genoeg zijn als mijn huidige verhaal, waarvan de inhoud, de essentie, een heel oude is, die van generatie op generatie wordt overgeërfd onder de kinderen Jakobs – als dat verhaal van mij met grote, haastige steken in elkaar wordt gezet, zonder opsmuk, zonder bies. En in dat geval steek ik van wal, zoals dat heet, en vang mijn verhaal aan.

Ik ben een Litwak, moet u weten. In mijn jonge jaren ben ik verhuisd naar Pruisen, waar ik van de kleermakerij leefde, samen met mijn vrouw, een Litwatsjke, en de kinderen, die u hier voor u ziet. Zolang we, ik en mijn gezin, *Juden* waren, werkte ik rustig door en verdiende een boterham. Goed, de naam “Jude” verschaftte me niet veel eer en ook geen bijzondere voorrechten – met graven en prinsen stonden we niet op één plan – maar als een misdaad of een zware zonde werd ons de naam “Jude” ook niet aangerekend. De mensen keken niet naar me om, lieten me leven, vrij ademen, zogezegd.’

‘Hoe bedoelt u?!’ vraag ik verwonderd. ‘Bent u dan nu geen Jude meer?’

‘Tegenwoordig ben ik inderdaad geen Jude meer en er zijn trouwens helemaal geen *Juden* meer op de wereld,’ antwoordt reb Moïsje Kleermaker lachend. ‘Ik zie dat u niet weet in wat voor tijd we nu leven.’

‘Hoe bedoelt u dat ik dat niet weet? Hier is de almanak die ik zelf heb laten drukken. Hier, kijk: het is vandaag woensdag in de week van Tora-afdeling Korach in het jaar 5640 na de schepping van de wereld,’ antwoord ik in één adem, en ondertussen haal ik een van de kalenderboekjes uit mijn borstzak, steek het hoog in de lucht en houd het reb Moïse onder de neus, met de bedoeling zo ook iedereen te laten weten dat bij mij kalenderboekjes van dit jaar te koop zijn.

‘Maar bij de Duitsers is het niet zo,’ zegt reb Moïse doodgevoerd. ‘De Duitsers, die altijd nieuwe dingen verzinnen, hebben de klok van de wereldgeschiedenis duizenden jaren teruggezet. Volgens hen leven we nu in de tijden van de zondvloed. Een jood heet tegenwoordig Sem, en een niet-jood Jafet. Sem en Jafet zijn herrezen uit de dood en met hen alle oude gebruiken van voor de zondvloed, toen de wereld vol onrecht was. De niet-nakomelingen van Sem – “antisemieten” heten ze op zijn gojs – hebben het gemunt op Sems kindskinderen vanwege verzonden misdaden en ook alleen al omdat ze net als andere mensen willen eten en drinken. Anderen rekenen Sems nakomelingen aan dat ze kinderen krijgen – dat ze “jongen”, zeggen ze – als mensen. In het begin werden zulke klokterugdraaiers voor gek versleten en werd er overal om hen gelachen. Maar toen ze doorzetten en hun gekte bleven preken waar ze er maar de gelegenheid voor kregen – in het parlement, de kerk, de kroeg en het badhuis – en er langzaam maar zeker meer gekken zich bij hen aansloten, kwam de gekte in de mode bij het volk en zijn leiders. Hun kletspraat werd van de daken geschreeuwd en beïnvloedde iedereen. De rijken, de leiders, de hoge heren pikten het idee op als was het van goud, en het domme gepeupel riep hen na: "Dat is waar het aan ligt! Dat is waarom het volk zo verarmt! Het ligt aan de Semieten, oftewel de jidden – die zuigen ons bloed!"

Welnu, toen begonnen de sores pas goed, met de dag werd het erger, tot de grote landheer, met de naam Bismarck, flink was opgestookt en beschikte dat Sems kinderen, geen geboren Duitsers, het land uit moesten en zo goed moesten zijn hun biezen te pakken!

Zo raakten duizenden families brodeloos en ontheemd en hebben we ons verstrooid over de wereld als verdwaalde schapen. En mijn Jankele,’ zegt de kleermaker met een bitter glimlachje, ‘die Jankele van me is een vlegel! Hij wil zich niet houden aan wat de grote leiders van de

huidige generatie hebben beschikt. Als hij honger heeft, schreeuwt hij om eten! Hij heeft een maagje en hij wil het vullen ook... Tja, brutale vlerk die je bent!

‘En komt u nu uit Duitsland?’ vraag ik. Mijn hart krimpt gewoon ineem van medelijden met hem en zijn kinderen, nebbisj.

‘Het is alweer negen maanden geleden dat we Duitsland hebben verlaten, precies zo lang als mijn jongste oud is,’ antwoordt reb Moisiej, en hij wijst naar het kind dat in de armen van zijn moeder ligt te slapen.

‘Op het moment dat de politie als een stel wraakengelen bij me aanklopten met de mededeling “*Lech lecho mibejscho, mej-artsecho* – je huis uit en het land uit!” lag Chaje, mijn vrouw, in het kraambed met de kleine Lejzerke, gezond moge hij zijn. “Wegwezen,” zeggen ze tegen me, en ik van mijn kant zeg: “Mazzeltof, mijn vrouw is bevallen van een jongetje!” Dat mazzeltof is niet helemaal in goede aarde gevallen bij ze, dus ik bid en smeeke ze: “Genade, mijn vrouw, ocharmen, is ziek, het kind ademt amper; in vredesnaam, heb medelijden en wacht een paar maanden met mijn uitzetting tot mijn vrouw een beetje is bijgekomen en het buiten ook een beetje warmer wordt.”

De politie gaf me echter met harde bewijzen – met sterke hand en zware stok – duidelijk te verstaan dat het gebod van de verdrijving van joden een van de belangrijkste is en dat het zelfs voorgaat op de heiligheid van het leven. Joden, al was het naakt en blootsvoets in de winter, zelfs zieke, zwakke, stervende, zijn niet vrijgesteld van dit gebod, dat hun door de huidige tijd wordt opgelegd.

Toen ik zag dat bidden en smeken niet hielp tegen een onomstotelijke wet, nam ik mijn stok en knapzak en mijn naakte, ongeschoeide, zwakke vrouw en kinderen, kuste de *mezoetze* en verliet door de bittere vrieskou en diepe sneeuw de stad waar ik vanaf mijn jonge jaren tot aan mijn oude dag had gewoond. De politie, dat moet gezegd worden, escorteerde ons met groot respect en behoedde ons ervoor dat we zouden verdwalen, God beware... Tenslotte zijn we, hoe je het ook wendt of keert, joden, wat niet niks is: nazaten van koningen, kleinkinderen van Abraham!...’

Reb Moïsje de kleermaker rustte even uit voor hij met een giftig glimlachje verder vertelde: *'Wajisoe bnej Moïsje*, en zo zwierven de kinderen van reb Moïsje de kleermaker van het ene naar het andere land, over de honderdzeventwintig gewesten van de hele wereld! Onze kleren raakten tot op de draad versleten, onze schoenen rotten weg. We bleven moedernaakt achter, platzak, zonder een rooie cent! Onze hoop vestigden we eerst op God, daarna op zijn joden, op hun erbarmen, zodat ik weer een eerlijke boterham zou kunnen verdienen en niet meer hoefde te bedelen, te zwerven. Maar joden hebben genoeg goede sjnorrers en dallesjagers uit alle hoeken van de wereld: sommigen uit Marokko, anderen uit het land van de Perzen en Meden; ieder met zijn referentiebrief, met zijn bedelaarsdiploma. De rijken kunnen echter geen bodemloze put vullen: ze hebben genoeg eigen armelui om zich heen, die uiteraard voorrang hebben... Tenslotte zijn ze eigen. Kortom, ik heb heel wat uitgestaan, heel wat rondgesjelept en rondgezworven met mijn gezin om een plek te zoeken, een eigen stek, waar ik mijn gebroken voeten kan laten rusten – maar het was vergeefse moeite, nergens vond ik die plek. Nu kom ik uit Galicië.'

Het was alsof hij met zijn verhaal naalden in mijn lijf stak. Van hartzeer liet ik het hoofd hangen en zweeg. En terwijl ik daar in zak en as zit en de bittere toestand, de pijn en armoede van mijn volk overpeins, wordt Lejzerke ineens wakker en barst uit in luid geschrei. Hij weent en mijn hart weent met hem mee. In zijn gehuil hoor ik een klaagzang – ach en wee! – op zijn duistere lot, op de bittere misère, op het feit dat hij louter voor sores is geboren. Nauwelijks was hij ter wereld gekomen of de nood sloeg toe en hij werd veroordeeld tot een zwerversbestaan. Zijn gewezen klonk me in de oren als een vloek over de wereld en haar leiding omdat hij amper zijn oogjes had geopend toen hem het leven al werd vergald; niet eens een paar dagen had hij rustig bij zijn moeder mogen liggen, zoals zelfs de beesten wordt vergund! Zijn moeder probeert hem te sussen, streelt hem, wiegt hem in haar dunne armen en belooft hem geluk in zijn latere leven – rozijntjes met amandelen. Maar Lejzerke wil er niet van horen: hij schreeuwt en jammert, alsof hij haar verwijten maakt: waarom heb jij, mama, me op deze ellendige wereld

gezet? Om me mijn jaren te laten slijten met goede hoop op betere tijden en toekomstbeloften?

Ook zijn vader sust hem met lieve woorden en grapt: 'Lejzerke, stop je duimpje in je mond, zuig erop en zwijg! Sst, Lejzerke, een joods kind mag niet klagen, mag niet schreeuwen, zelfs niet als hij een lege buik, een droge tong en versmachte lippen heeft en al zijn leden hem pijn doen. Sst, anders komt de wilde beer en eet je op. Zo meteen komt de bietebauw, de schoorsteenveger neemt je mee in zijn zak, stil, Lejzerke, stil!'

Maar Lejzerke, het kleine joodse wurm, huilt nog harder met zijn overslaande stem en spartelt met zijn armpjes en beentjes alsof hij tegen zijn vader protesteert en zegt: 'Jij, bedelaar, zwerver, klaploper die je bent! Waarom heb je zo'n ongelukkig schepsel als ik op de wereld gezet, met evenveel zorgen als de uren dat ik oud ben, als de haren op mijn hoofd en als de deuren waar je met me hebt aangeklopt.'

Reb Moïsje praat en Lejzerke antwoordt met een luid geblèr; zijn moeder zucht, de meisjes treuren en mij bloedt het hart! Totdat de Pool uiteindelijk het kind in de armen neemt, het streelt en het knuffelt... en Lejzerke bedaart. Hoe meer ik me in het leed van dit ongelukkige gezin verdiep, hoe nieuwsgieriger ik word naar het eind van het verhaal van de kleermaker, en ik vraag hem: 'Zegt u me alstublieft: wie is toch die Pool en wat heeft hij met u van doen?'

'Die Pool is bij mij in de leer. Niet in mijn vak, ik ben tenslotte kleermaker en hij is schoenmaker. Nee, nee, ik onderwijs hem *jiddisjkeit*. Wacht even, toe!' zegt hij als hij ziet dat zijn woorden me verbazen. 'Niet zo gehaast, ik zal u met Gods hulp alles duidelijk maken.

Ik en hij – de Pool, bedoel ik – hebben jarenlang in dezelfde stad gewoond, in Duitsland. We oefenden ieder zijn ambacht uit en leefden in pais en vree. Op feestdagen dronken we met genoeg samen een bier-tje in de kroeg en praatten over persoonlijke en zakelijke aangelegenheden en wat niet al. In nood hielpen en steunden we elkaar, als broeders. Goed, we kregen ook weleens woorden over de godsdienst. Hij looft zijn godsdienst en ik natuurlijk de mijne. Hij komt aanzetten met bewijzen uit zijn boeken, en ik – vergeef me dat ik ze in één adem noem – uit onze heilige boeken. Hij neemt het op voor het varken, maakt zich kwaad omdat ik het niet eet, en prijst het de hemel in. Varken, zegt hij,

is heel lekker, en ik spuug zevenmaal op de grond en maak een wegwerpgebaar, foei! Zo'n lelijk schepsel, een varken blijft een varken.

We schreeuwden zo hard tegen elkaar dat we er een droge keel van kregen. "Hé, waard, twee bier!" Daarmee eindigden gewoonlijk onze discussies. We kwamen tot een vergelijk en bleven goede vrienden. Hij moest ons nageven dat *tsimes* en *gefilte fisj* heel lekker, heerlijk waren, en dat er ook niets mis was met joodse vrouwen. Ja, hij sprak uitdrukkelijk uit dat het hem persoonlijk niet deerde als joden ook een plekje zouden krijgen in het hiernamaals. Ik, van mijn kant, gaf hem ook iets en stond hun het eten van varkensvlees toe, zij mochten. En voor de vrome christenen bedeede ik hun een plaatsje in de onderste afdeling van het paradijs toe. Het ging zelfs zover dat ik mijn best deed hun zowaar een stuk van het ondermaanse te gunnen, zolang zij ons ook maar iets van deze wereld met hen lieten meegenieten. Kortom, nog een bier! Hij slaat een kruis en drinkt, ik zeg de *brooche* en drink, en we wensen elkaar alle goeds. Zo leefden we jarenlang.

Maar toen de tijden veranderden in de tijden van de zondvloed, veranderde ook de menselijke aard. Mensen begonnen heel raar te doen en elkaar naar het leven te staan. Wie elkaar na waren, verwijderden zich van elkaar en er waaide een kwade wind over de wereld. Ik kijk op – aha, mijn vriend is ook veranderd! Hij is helemaal de oude niet meer. Kom ik hem tegen op straat, dan groet hij me niet meer, en mijn groet beantwoordt hij niet. In de kroeg zit hij in zijn eentje in de ene hoek en ik in mijn eentje in de andere.

Op een keer kwam ik de kroeg binnen en zag hem, mijn Pool, daar met een heel gezelschap drinken en luidkeels op de joden schelden om mij te jennen. Ik hoorde het aan en deed alsof ik doof was, alsof ze het niet over mij hadden. Toen ze zagen dat ik zweeg en me niets aantrok van hun schimpwoorden, alsof ze lucht voor me waren, werden ze nog bozer, trokken een scheur open tegen mij in het bijzonder en scholden me de huid vol zoals die lui dat kunnen. Ze zongen schandelijke liedjes, kwamen wild schreeuwend op me af met hun dronkenmansgebral: "Eruit, vervloekte Jude!" Daarop kwam de waard en zette me op hoffelijke wijze, met poeslieve praatjes en een zoetzuur smoeltje, vergeef me het woord, de deur uit, tot mijn grote woede.

Die kwade ontmoeting bleef me als het vliegje van Titus nog lang door het hoofd spoken en steken. Ik kon het niet vergeten en legde God steeds voor: "Heer der wereld! U, die *bechartonoe mikol hoamim*, ons uit alle volkeren heeft uitverkoren, ons liefheeft en zo verrukt over ons bent – waarom moet ik met heel uw volk Israël worden bespot en gesmaad en zo te schande worden gemaakt? Als het uw gewoonte is zo te doen met ieder die u liefheeft, dan werden wij veel liever niet door u liefgehad en niet door u uitverkoren uit alle natiën. Dat u de verdiensten van de ouders uitbetaalt aan hun kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen is een schrale troost. Want wat baat het mij, Moïsje de kleermaker, de zoon van uw dienstmaagd Dwosje, die in zijn korte leven op aarde zoveel te verduren heeft van elke schobbejak, van iedere hond, dat u er ooit in de verre toekomst aan zult denken de kindskinderen van mijn kindskinderen te vergoeden voor mijn kommer, smart en leed? En andersom, waarom zouden de arme kinderen van de huidige schurken moeten opdraaien voor de zonden van hun schuldige ouders? Dan liever, dunkt me, ter plekke een gericht, de rekening vereffend en klaar uit!"

Omnom chotosi, ik heb inderdaad gezondigd, want zo peinsde ik de hele tijd en ik schrok van mijn eigen overwegingen. Alleen een duiveltje kon me zulke zondige ideeën tegenover God ingeven. Al mijn moeite zulke kwade gedachten uit te bannen was vergeefs, want ze drongen tegen wil en dank vanzelf mijn hoofd binnen.

Op een keer liep ik met mijn ziel onder mijn arm over straat. Het was toen een heel slechte tijd voor me, de inkomsten waren flink teruggelopen, ik zat helemaal zonder werk, één doffe ellende! De moed was me in de schoenen gezonken. En daar komt van de andere kant mijn gewezen vriend aanlopen, met zijn neus in de lucht; hij strijkt gewichtig over zijn snor en kijkt me spottend aan. Ik weet ook niet wat me bezielde, maar ineens stap ik op hem af en groet hem met een gebroken gemoed.

"Je kunt hier tegenwoordig niet meer over straat met al die kwelduivels en plaaggeesten!" maakt mijn reb Jafet zich boos en geeft mij en mijn volk een schimpscheut.

"Panje Przjenkszjwinzjitski!" zeg ik smekend. "Wat heb ik misdaan dat je me uit de weg gaat?"

"Wie is dat?!" schreeuwt hij uit de hoogte en hij wendt zijn hoofd af.

Uit zijn korte antwoord maak ik op hoe diep de haat is geworteld in zijn hart als hij tegen mij, vroeger zijn beste vriend, kan zeggen: "Wie ben jij? Ik ken jou niet." Toch probeer ik hem nog een keer aan te spreken. "Hoe bedoel je, wie ik ben! Ken je me niet?! Mij niet? Je trouwe, goede vriend van jaren her?! Ik vraag het je nog een keer: wat heb ik misdaan? Waaraan heb ik dit verdiend?"

"Wat hij misdaan heeft, vraagt hij! Is je volk dan weinig zondig? Rovers zijn jullie, bloedzuigers, uitbuiters..."

"Wie heb ik beroofd? Wie heb ik bestolen?" val ik hem in de rede. "Zeg op, toe dan, je weet zelf heel goed hoe rijk ik ben. Als je mij leegschudt, wat vind je bij me? Mijn hele zogenaamde huisraad bestaat uit een oud bed, een gebroken tafel en bankjes die het als door een wonder houden. Je weet toch in wat voor nood ik leef. Een pannetje aardappels, gebakken door mijn Chaje, dat is onze dagelijkse kost. Dat alles is het loon voor mijn zwoegen en slaven! Je weet toch zelf goed wat voor luizenleventie een arbeider leidt? Werk ik me soms niet dag en nacht in het zweet?"

"Ik weet het, ik weet het!" antwoordt hij met hatelijke spot. "Dat is het hem juist, dat je dag en nacht werkt! Zo pik je ons werk in, schaadt de markt en stoot ons het brood uit de mond."

"Mijn ambacht is toch anders dan het jouwe?" zeg ik. "Ik werk met de naald en jij met de els. Schade aanrichten doe ik zeker niet, weet ik waar je het over hebt?... Ik doe niemand schade. Ik ben godlof een vakman in mijn kleermakersvak. Je hebt me zelf bedankt voor de broek die ik eens voor je heb genaaid. En ik vraag ook nog eens minder geld dan andere kleermakers. Weet ik waar je het over hebt, schade! Doe ik schade? Mijzelf doe ik schade!..."

Luister," zeg ik met een heel vriendelijke glimlach, "doe toch niet zo gek, echt, kom bij me langs, dan eten we weer gebakken aardappels die mijn vrouw Chaje ons zal voorzetten, zoals vroeger. Moet je zien! Je broek is kapot na drie jaar trouwe dienst. En mijn schoenen, kijk dan, die zijn ook al versleten en moeten gemaakt worden. Zo zie je toch duidelijk dat we elkaar nodig hebben? Het is toch beter om goed met elkaar om te gaan en elkaar te helpen? Ik verstel je broek en jij lapt mijn schoenen. Zo, als God het wil, is het voor ons allebei goed."

Met zijn mond vol tanden bleef hij staan waar hij stond. Ik begreep dat hij zich geen raad wist en ik maakte van de gelegenheid gebruik met vriendelijke woorden verder op hem in te praten. "Eerlijk, panje... je bent toch niet zo mal als je je voordoet? Je bent helemaal niet zo kwaad als wat je mond aan taal uitslaat. Je hebt nu wel genoeg voor dom, woest en krankjorum gespeeld. Weet je wat? Morgen is het vrijdag, luister naar me en kom morgen bij me, dan trakteer ik je op vis."

"Ik haat vis van iemand die mijn varken haat!" schreeuwt hij, en hij wordt vuurrood van woede.

"Wat?" zeg ik als ik zie waar zijn haat in steekt. "Om het varken maak je zo'n ruzie? Gaat het je daarom, dat ik me aan mijn godsdienst houd en niet wil eten wat verboden is? Daarom vervolg en haat je me zo? Ik ben een boon als ik je begrijp en snap wat er tegenwoordig met je aan de hand is. Zo zout heb ik het nog nooit gegeten!!... Zeg me alleen, panje... voel je je wel helemaal lekker?"

Op die vraag kreeg ik van deze vriend een antwoord met de vuist en weg was hij.

Daarna zag ik hem niet meer. En naar ik hoorde had hij meegedaan aan de pogrom in Szczecin, waar is geroofd en geplunderd en een sjoel in brand is gestoken.'

- 5 -

Tijdens het verhaal van reb Moïsje de kleermaker blijft zijn oudste dochter zuchten slaken en huiveren alsof ze koorts heeft. Ineens staat ze op, wordt krijtwit en gaat bij de deur van de wagon staan om frisse lucht te scheppen. Haar moeder kijkt haar hoofdschuddend en heel verdrietig na, met hete tranen in de ogen. Er komt een zwarte wolk over Reb Moïsjes gelaat en hij valt ineens stil.

Ik begrijp dat reb Moïsje en zijn vrouw nog grotere zorgen met zich meetersen dan hij me tot nu heeft verteld, en dat ze die hebben om hun dochter.

Als reb Moïsje een beetje is bijgekomen en aan me ziet dat ik benieuwd ben wat er aan de hand is, buigt hij zich naar me toe en fluistert dat zij, zijn oudste dochter, verloofd was met een fijne jongeman, daar in de stad waar ze woonden. De verloofde werkte bij een timmerman;

zij hield zielsveel van hem en hij hield ook met heel zijn hart van haar.

'Ik, Moïsje de kleermaker, van de kant van de bruid, verplichtte me mijn dochter, mejuffrouw Braindl, een bruidsschat mee te geven van tweehonderd mark in baar geld, voorafgaand aan haar huwelijk met de jongeheer Zelig, opdat hij een eigen werkplaats kon inrichten en gereedschap kon kopen. De bruiloft zou volgens het verlofingscontract plaatsvinden als de bruidegom de leertijd bij zijn baas had volbracht en het diploma van meester-timmerman had gekregen. Het paar geliefden keek met hoopvolle ogen uit naar de gelukkigste dag van hun leven, waar ze nog drie maanden op moesten wachten, en ze stelden zich al voor hoe mooi ze hun huis zouden inrichten en als God het wilde nog lang en gelukkig zouden leven. Maar ineens, *wajovoi Homon*, daar kwam Haman, daar kwam het uitzettingsbevel – reb Moïsje en zijn gezin werden dakloos en de geliefden werden gescheiden.

En dat, ziet u, is een tegenspoed die ik niet kan verdragen,' beëindigt de vader zijn woorden diep bedroefd. 'Ik houd zielsveel van mijn dochter en zou mijn leven voor haar geven. Stelt u zich voor hoe het me aan het hart gaat haar zo ongelukkig te zien, zo verdrietig en ontroostbaar. Ocharmen, woest en duister is haar de wereld zonder haar geliefde!...'

Nu begreep ik waarom de dochter de hele tijd had gezocht tijdens het verhaal van haar vader. Mijn hart kromp ineen van medelijden met het arme meisje. Ik bleef stil zitten, in gedachten verzonken, en zonder er zelf erg in te hebben neuriede ik de treurige melodie van het *Eli Tsioin*... '*Wechibsoele chagoeras sak al baäl neoereho*. Rouw, Zion, als een maagd, met een zak omgord, weeklaagt om haar geliefde!'

- 6 -

De trein hield halt op een klein station. De Pool ging naar het stationsgebouw en kwam een minuut later terug met een aardewerken kruik koud water om het ongelukkige meisje bij de deur te drinken te geven, nebbisj, evenals Lejzerke en de andere kinderen. Ze verkwikten zich, en de Pool nam me daarmee voor zich in. In gedachten bedankte ik hem en ik werd heel benieuwd hoe hij plotseling was opgenomen in reb Moïsjes gezin na wat er tussen hen was voorgevallen.

Toen de trein weer vertrok maakte reb Moisiej een gebaar alsof hij de droefenis van zich af wierp en begon verder te vertellen op zijn grappige manier.

‘Wat ik u nu wil vertellen, is gebeurd in Galicië. Toen ik daar rondzwierf, kwam ik op een avond in een of andere stad een kroeg binnen. Het was een grote, kale bouwval en het licht van de lamp die midden aan de zoldering hing, reikte niet tot de wanden. Bij binnenkomst zag ik menselijke gestalten in een donkere hoek met elkaar worstelen met een gekrijs dat pijn deed aan de oren; ik hoorde een man en een vrouw moord en brand schreeuwen en tekeergaan tegen iemand die zachtjes smeekte: “Heb medelijden, zoete, lieve mensen! Honger en dorst hebben me ertoe gebracht uw brood te eten en uw bier te drinken zonder te betalen... Ik heb geen enkele kreutzer op zak, al slaat u me dood.” Maar de twee waren woedend, ze scholden en tierden, wilden hem zijn hoedje van zijn hoofd rukken en hem zijn jas uittrekken. Ik begreep dat het de waard en de waardin waren, die zich alleen maar boos maakten omdat de arme niet voor zijn eten betaalde. Als een jood die weet wat honger is en de bittere smaak van de armoede kent, besloot ik de arme stumper uit de handen van de waard en de waardin te redden. Eerst probeerde ik ze te sussen door ze op grond van de Tora aan te tonen dat het helemaal geen zware misdaad is als iemand uit nood zondigt voor een stukje brood. Maar toen vriendelijke woorden en zedenlessen niet hielpen, betaalde ik uit eigen zak voor de maaltijd van de ongelukkige en werd het algauw stil. De arme sloeber bedankte me uit de grond van zijn hart voor mijn goede daad.

Toen we vanuit de donkere hoek naar het midden van het lokaal liepen en elkaar aankeken, sprongen we allebei een paar passen achteruit van verbazing. Ik herkende in de arme sloeber – wie denkt u? – mijn oude vriend panje Przjenkszjwinzjitski... en hij herkende mij ook. Zoals kleermakers gewoon zijn, keek ik allereerst naar zijn kleding, en het werd me zwart voor de ogen. Zijn kleren waren gescheurd, aan flarden, zijn schoenen afgetrapt, kromgetrokken en versleten, en hij had een of ander verfrommeld punthoedje op zijn hoofd. Hijzelf was vel over been, zijn gezicht zag geel en groen en was gezwollen van de honger. Een paar minuten bleven we elkaar zo aankijken, met stomheid geslagen, alsof we droomden. Ik werd als eerste wakker. Het hart deed me zeer

van medelijden met mijn ongelukkige vriend. Dus pakte ik zijn hand en vroeg hem: "Wat is er met je aan de hand, panje?... Waarom zie je er zo slecht uit?"

"Ook wij, Polen," antwoordde hij zachtjes, en hij liet het hoofd hangen om me niet in de ogen te hoeven kijken, "ook wij zijn door het ongeluk getroffen en het land uitgezet, net zoals jullie, joden. En nu, zoals je ziet, zwerf ik rond op zoek naar een stukje brood."

"Nebbisj," zei ik hoofdschuddend.

"Is het mogelijk dat je medelijden met me hebt, zonder terug te denken aan mijn vijandschap?" vroeg hij bedroefd.

"Ballingschap vergeeft alle zonden," zei ik, terwijl ik stevig en warm zijn hand drukte. "Laten we oude zaken vergeten."

"Mijn zonden liggen me als zware stenen op het hart. Nu het me slecht gaat en ik in dezelfde situatie zit als jij, begrijp ik pas hoe loos de aantijgingen zijn van de volgegetenen tegen de hongerigen, de burgers tegen de vreemdelingen en de sterken tegen de zwakken. Ik heb veel, heel veel geleerd in deze slechte tijden en ook zojuist, van het verhaal met de waard. Overkwam zoiets maar al die dwaze, verfijnde, verwen-de leeglopers, daar zouden ze beter en wijzer van worden en er zou veel minder kwaad op de wereld zijn. Jij, Moïsje, bent een goede, brave borst en ik moet me schamen."

"Wie zijn overtredingen bekent zal barmhartigheid verkrijgen," zei ik hem heel liefdevol. "Praat me niet meer van die oude zonde, broeder, waaraan de halve wereld zich schuldig maakt en die in alle generaties van vader op zoon wordt overgedragen. Kom hier naast me zitten en laten we een glaasje bier drinken en weer broeders worden zoals vroeger."

We beleefden toen echt mooie uurtjes in de kroeg en stortten ons hart bij elkaar uit zoals vroeger in Duitsland bij een glas bier. We haalden herinneringen op aan ons oude leven, toen we in alle rust werkten, en we vertelden elkaar alle ellende die we hadden uitgestaan op onze zwerftocht in de ballingschap. Ik stalde mijn sores voor hem uit, hij de zijne, hoe hij al lange tijd rondzwierf en geen steek werk kreeg in een vreemd land. Er was tegenwoordig bij niemand werk of erbarmen te vinden nu in alle zaken zo lelijk de klad was gekomen, de concurrentie zo groot was, het vertrouwen verdwenen en iedereen alleen maar aan

zichzelf dacht. Zijn laatste beetje geld had hij onderweg aan eten besteed en hij had stuk voor stuk zijn spullen verkocht. Het enige wat hij nog overhad waren de vodden en het hemd aan zijn vege lijf. Hier aangekomen had hij zijn laatste stuiver uitgegeven en nu restte hem niets meer dan zich in de rivier te storten. Ik troostte hem en gaf hem het ene glas bier na het andere, zoals geschreven staat: *Tenoe sjechor le-oivejd*, geeft bier aan den verlorene. Die mitswe warmde hem flink, de oude vriendschap gloeide in hem op en hij omhelsde en kustte me. Ik dronk zelf ook genoeg ter gelegenheid van ons weerzien. We dronken, vergaten onze zorgen een beetje en raakten, zoals dat heet, aangeschoten, vrolijk en spraakzaam, totdat de waard ons kwam zeggen: "Heren! Het is tijd om te gaan slapen."

Het was die nacht een heel heldere nacht. De maan scheen en liet de wereld zijn hele ponem zien. Er was geen mens op straat. Iedereen lag allang te slapen, en wij liepen ieder verzonken in zijn eigen gedachten. Om ons heen was het stil; we hoorden alleen onze eigen voetstappen en het geblaf van straathonden. Aangekomen op de hoek waar onze wegen zich moesten scheiden, pakte ik de hand van mijn vriend en voelde dat die ijskoud was en trilde.

"Ik ga," zeg ik tegen hem, "dit straatje in, naar mijn logies, en waar ga jij naartoe?"

"Waar mijn voeten me dragen zullen," verzucht hij.

“Heb je geen onderdak?” vraag ik.

“Ach, ach,” kreunt hij, “een vogel heeft zijn nest, een vos heeft zijn hol, en ik, een menskind, heb geen plek om mijn hoofd neer te leggen.”

“Zijn er bij jullie dan helemaal geen weldoeners? Waar zijn jullie rijken?”

“Bij ons zijn er geen weldoeners. Onze rijken hebben met een gezonde, vreemde arme man geen medelijden. Niet alle rijke huizen staan open voor armelui en niet iedere arme heeft het voorrecht er een voet over de drempel te mogen zetten.”

“Luister,” zeg ik hem hoofdschuddend. “*Goles*, ballingschap, een kostbare schat uit Gods schatkamer, heeft hij alleen zijn geliefde volk Israël cadeau gegeven. *Goles* behoort uitsluitend toe aan ons, joden, en niet aan jullie. Geen ander volk kan het aan in *goles* te leven zoals wij. En nu die jou ook ten deel is gevallen, zit er voor jou, broeder, niets anders op dan jiddisjkeit.”

“Wat?” vraagt hij geschrokken. “Bedoel je dat ik jood moet worden?”

“Gek die je bent! De God der Hebreëen wil geen zieltjes winnen. Hij neemt genoeg met de joden die hij op zijn wereldje heeft. Zonder jou heeft hij al genoeg joodse bedelaars en hij heeft er zijn handen aan vol hen te spijzigen en met grote wonderen in leven te houden. Het is helemaal niet mijn bedoeling je te bekeren tot het jodendom. Wees en blij christen, je moet je alleen de joodse manier van leven eigen maken, zo raad ik je aan, om het juk van de ballingschap te kunnen dragen en te overleven. In het begin, weet ik, zal het je zwaar vallen. Maar geen zorg, mettertijd zul je aan het lijden wennen; sores en klappen zullen het je leren. Dacht je soms dat de joden vanaf hun eerste verschijning op aarde waren zoals nu, met al hun hebbelikheden, zoals ik, bijvoorbeeld? Welnee! Ze hebben heel veel jaren afgezien en de grootste ellende en beproevingen doorstaan om te worden wat ze tegenwoordig zijn. De *goles* heeft ze anders gemaakt dan ieder ander volk, heeft ze bijzondere eigenschappen en capaciteiten verschaft en ook een bijzondere vorm van liefdadigheid om te geven en te ontvangen. Welk ander volk op aarde weet als het joodse volk te bedenken wat het nodig heeft om zijn hachje te redden? Welk ander volk heeft zoveel soorten liefdadigheidsgenootschappen en armenbusjes? Paupers gaan dag in, dag uit de huizen langs

en eisen een aalmoes als was het een schuld. Huizenbezitters voelen hen niet aan de tand en geven zonder te vragen wie of wat die armoedzaaiers zijn. Ze hebben geen keus, ze geven tegen wil en dank aan ieder die maar zijn hand ophoudt, zelfs als die gezond van lijf en leden is – en sterker nog, anderen nodigen eigener beweging armelui bij hen thuis aan tafel, niet alleen op sjabbes en feestdagen, ook midden in de week. Armen zijn bij hen, zoals het heet, kind aan huis. Dat is de werking van de goles met zijn slagen, plagen, vervolgingen en leed. Wij weten om te gaan met dat godsgeschenk en zijn gestaald om het te kunnen dragen.”

‘Heel mooi gezegd, reb Moïsje,’ verzucht ik. ‘De geschiedenis van onze spijziging is inderdaad één groot wonderverhaal, van begin tot eind. Vanaf het manna dat we veertig jaar lang in de woestijn hebben gegeten tot het bedelbrood in de huidige ballingschap. Daarom leest elke jood iedere dag na het ochtendgebed de verzen over het manna. Het is voor hem een actueel verhaal, toegesneden op zijn manier van leven en zijn ziel. Maar dat is niet wat ik zeggen wilde. Vertelt u alstublieft verder.’

‘Er valt niet veel meer te vertellen. Om kort te gaan, mijn vriend keek me met grote ogen aan toen hij mijn woorden hoorde, en daarna zei hij: “Zeg me, broeder, kort en klaar: wat moet ik doen? Je hebt heel veel gesproken, panje Moïsje, maar begrijpen doe ik er niets van.”

“Rustig aan! Ik zal je de wetten van de goles onderwijzen en je leren hoe je het er uithoudt zonder van de honger om te komen. Vanaf nu neem ik je op in mijn gezin en zwerf je met ons mee tot we ergens een toevluchtsoord vinden, een plek om onze vermoeide benen neer te leggen. Maar wees sterk, mijn zoon! Neem met liefde het joodse lijden op je en vergeet de lessen niet die ik, je leermeester, je zal bijbrengen.”

En sinds hij zich bij ons heeft gevoegd en ik hem onder mijn vleugels heb genomen, maak ik hem wegwijs in het wetboek van de dalles en heb ik hem goed ingewijd in de tragedie van het zware joodse leven. Ik heb hem geleerd genoeg te nemen met niets, weinig te eten, weinig te drinken, niet te veel toe te geven aan de eisen van zijn treife pens en die juist nu en dan te straffen met een vasten, zodat die verschrompelt als een vijg.

Ik heb hem ook de kunst van het bedelen langs de deuren bijgebracht en hem geleerd het hoofd te buigen voor iedere klap, voor iedere tegen-

slag, en elke hindernis te overwinnen op de zoektocht naar de eerste levensbehoeften. Dit en wat dies meer zij heb ik hem geleerd, en God zij geloofd, mijn moeite is niet vergeefs geweest! In het begin zijn de bittere beproevingen hem, mijn leerling, zwaar gevallen en wilde hij zich iets aandoen. Er in één klap een eind aan maken was hem liever dan zo'n leven in ellende. Maar langzamerhand is hij aan de sores gewend geraakt, en hij schopte het zo ver in zijn studie dat hij inmiddels de hoogste graad van zuinigheid en lijdzaamheid heeft bereikt, zich alle mogelijke ramspoed laat welgevallen en ook de kunst van de kastijding van het zondige lichaam verstaat als een echte, heuse jood. Tegenwoordig leidt hij al zonder problemen het bestaan in goles, dus we kunnen hem gelukkig prijzen!' eindigde reb Mojsje zijn verhaal met een glimlach. 'Hem prijs ik gelukkig en ook mezelf, zijn leermeester, die dit heeft mogen meemaken...'

Ik werp een blik op de Pool en zie hem spelen en plezier maken met Lejzerke, voor wie hij allerlei dierengeluiden nadoet. Hij kraait als een haan, loeit als een koe, hinnikt als een paard, kwaakt als een kikker en broemt als een beer, en dat alles zachtjes en aangenaam, niet luidruchtig, erop bedacht niemand te storen. De kinderen huppelen uitgelaten rondom hem, Jankele staat aan de ene kant te springen, Itsikl staat aan de andere kant te dansen. De bedroefde jongedochter, Braindl, vergeet eventjes haar Zelig en glimlacht bevallig. Ook de treurende moeder, nebbisj, Chaje, krijgt een vrolijk gezicht en verblijdt zich met haar kindertjes. En de vader, reb Mojsje, straalt van genoegen, legt zijn handen op zijn buik en zegt me met een knipoog: 'Ik mag dik tevreden zijn dat ik het heb mogen meemaken Jafet in Sems tenten met grote ijver de wetten van de goles te zien leren! *Chazak, chazak*, panje Jafet, wees sterk, wees sterk en leer vlijtig door, in je eigen belang en ter wille van je leermeester, *wenischazak*, en laten we onze krachten bundelen!'

Ik had nog veel vragen voor reb Mojsje, maar ik had geen tijd meer om ze aan hem te stellen – de trein kwam aan op een groot station, waar ik moest uitstappen en afscheid moest nemen van reb Mojsje en zijn gezin.

Toen ik met mijn pakken de wagon verliet, zag ik de Pool in een hoekje heel onderdanig en met een gebroken gemoed staan fluisteren met de conducteur en hem een zilveren munt in de hand stoppen. Ik

begreep meteen de bedoeling van het praatje met de conducteur en van het muntstuk, en wat reb Moises leerling verlangde. Ik sloeg mijn ogen ten hemel en zei uit de grond van mijn hart: 'Heer der wereld! Moge het uw wil zijn, Eeuwige, mijn God, dat er nog heel veel van zulke leerlingen bij komen. Dan zullen Sem en Jafet broeders zijn en zal vrede heersen op aarde en over heel het joodse volk, amen!'

Vertaling: Ruben Verhasselt

